

W

Українська

мова і література в школі

9
1971

ЗМІСТ

В. З. Кадельчук — Мова як засіб комуністичного виховання	1	В. Т. Горбачук, Л. Д. Нечай — Твори учнів 4 класу на основі власних спостережень	65
ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЇ		УЧИТЕЛЕВІ 5 КЛАСУ	
В. С. Шишло — Визначний романіст (До 70-річчя з дня народження С. Складенка)	8	В. Ф. Анісов — «Дитинство Шевченка» (уривок з повісті С. Васильченка «Широкий шлях»)	70
Ф. С. Кислий — М. І. Костомаров як літературний критик	14	Г. М. Мукан, Г. Р. Передріа — Вивчення розділу «Словотвір»	76
А. О. Білецький — Важливі проблеми сучасного мовознавства (На допомогу студентів-заочників)	21	Трибуна словесника	
П. С. Дудик — Спонукальні речення і слова-речення	30	Є. А. Пасічник, С. С. Мельничук, В. В. Фецак, Г. Е. Горчинська — Обговорення підручників	83
МЕТОДИКА ЛІТЕРАТУРИ		ПАМ'ЯТНІ ДАТИ	
Н. Т. Рудик — Післявоєнна творчість П. Тичини	36	В. П. Василенко — Теодор Драйзер (До 100-річчя з дня народження)	88
Н. Я. Обжирко — Вивчення композиції ліричних творів у 10 класі	44	І. М. Лозинський — Ципріан Каміль Норвіа (До 150-річчя з дня народження)	90
МЕТОДИКА МОВИ		РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ	
І. О. Синиця, М. Д. Цвілюнович — Деякі питання розвитку писемного мовлення учнів	51	А. А. Каспрук — О. К. Бабишкін. У мандрівку століть. Слово про Лесю Українку	93
В. Я. Мельничайко — Синоніміка узгоджених і неузгоджених означень (Матеріал для факультативних занять)	59	П. Я. Лещенко — Письменники Радянської України. Біо-бібліографічний довідник	94

В. о. головного редактора О. М. БЕЛЯЄВ

Редакційна колегія: В. Ф. АНІСОВ (заст. головного редактора), Т. Ф. БУГАЙКО, Ф. Т. ЖИЛКО, Ф. С. КИСЛИЙ, М. О. КОСТЕНКО, С. А. КРИЖАНІВСЬКИЙ, О. Р. МАЗУРКЕВИЧ, А. П. МЕДУШЕВСЬКИЙ, М. В. ПАВЛОВИЧ, М. А. РУДЕНКО, Н. Т. РУДИК, І. О. СИНИЦЯ, П. П. ХРОПКО.

Відповідальний секретар В. П. ПОЛІЩУК.

Адреса редакції: Київ-ГСП, вул. Юрія Коцюбинського, 5, тел. 79-80-71, дод. 3-13, 3-21, 3-23; 79-14-98.
Технічний редактор О. А. Черська Коректори Н. А. Симоненко, О. Д. Ткач

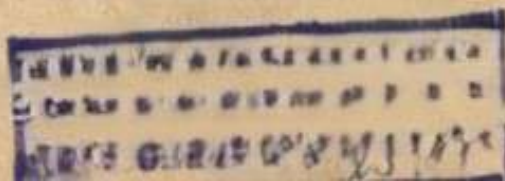
БФ 07774. Здамо до набору 20. VII. 1971 р., підписано до друку 18. VIII. 1971 р. Формат паперу 70×108¹/₁₆. Друк. арк. 6, умови. друк. арк. 8,4, обл.-вид. арк. 9,4, тираж 54760, зам. 1028.

Ордена Леніна комбінат друку видавництва «Радянська Україна», Київ, вул. Апри Барбюса, 51/2.

Ежемесячный методический журнал Министерства просвещения УССР «Украинский язык и литература в школе» (на украинском языке).

Адрес редакции: Киев-ГСП, Ю. Коцюбинского, 5.
Услов. печ. л. 8,4, тираж 54760, заказ 1028, цена 45 коп.

Ордена Леніна комбінат печаті видавництва «Радянська Україна», Київ, Апри Барбюса, 51/2.

Н. Т. РУДИК
(Київ)

Післявоєнна творчість П. Тичини

Я завжди там, де труд, де людно,
де разом думка й почуття.
Без чистоти творити трудно,
без творчості — нема життя.

П. Тичина.

Зай ці рядки мудрого й чесного поета, слово якого понад піввіку служило правді й добру, стануть епіграфом до вивчення його післявоєнної творчості. На високій, дзвінкій, повноспільній ноті обірвався поетичний голос Тичини, але не перестав діяти, впливати, переконувати, виховувати...

На розгляд повоєнного доробку поета можна виділити три години. У вступному коментарі на першому уроці розкриваємо проблематику і тематичний обсяг післявоєнної Тичининої творчості. Наскрізно залишається проблема — народ і революція. Розширюються і поглиблюються теми, з якими Тичина ввійшов у літературу, а саме: природа й місце людини в ній, людина й всесвіт. Але ці питання наповнюються актуальним змістом, переплітаються, поєднуються з новими, що охоплюють усю багатогранність, складність громадського й духовного життя нашого сучасника. Поет розкриває суть і красу суспільно корисної праці як духовної потреби радянської людини, заглиблюється у філософську проблему безсмертя людини.

Унаочненням до уроку може бути плакат. Зміст його учні записують у зошит.

Проблематика післявоєнної творчості П. Г. Тичини.

1. Народ — левінські ідеї — комунізм. 2. Гармонія величких матеріально-технічних досягнень радянського суспільства і духовного зростання будівника комунізму. 3. Народ і Великий Жовтень. 4. Народ і війна. 5. Поет і народ. 6. Людина і творча праця. 7. Людина і природа. 8. Людина і всесвіт. 9. Безсмертя людини.

Можна також запропонувати десятикласникам виписати і запам'ятати афоризми:

«Труд переростає у красу», «Наш народ — океан», «Приходь, героїчне! Прекрасне, явись!», «Леніновим сонцем поступ освітимо», «Віку мінятися — тільки з людиною!», «Без творчості нема життя», «В труді твори життя красу».

На цьому ж уроці вчитель розповість про багатогранну діяльність П. Г. Тичини в післявоєнний час. Міністр освіти УРСР, депутат Верховних Рад СРСР і УРСР, голова Верховної Ради УРСР, заступник голови Ради Національностей Верховної Ради СРСР, член ЦК КП України — така державна діяльність П. Г. Тичини. Член Республіканського комітету захисту миру, член Президії спілки радянських письменників України, академік АН УРСР, член-кореспондент Болгарської Академії наук, перекладач з багатьох мов на українську, пристрасний публіцист, невтомний вихователь і наставник молодих поетів — така наукова і громадська діяльність П. Г. Тичини.

Та П. Тичина — насамперед поет. Він багато пише, відгукуєчись на актуальні проблеми і визначні події нашого життя. В його віршах «просвічує епоха», «її атмосфера, настрої, пафос», підкреслює Л. Новиченко. Виходять збірки: «І рости, і діяти» (1949), «Могутність нам дана» (1953), «Ми — свідомість людства» (1957), «Зростає, пречудовий світе» (1960), «Комунізму далі видні» (1961), «Срібної ночі» (1964).

Тепер, після смерті поета, додає вчитель, робота над його архівами показала, як набагато більше створено письменником, ніж ми знаємо, як вимогливо ставився він до свого поетичного доробку, далеко не все віддаючи до друку. До 80-річчя з дня народження Тичини вийшла збірка «В серці у моїм». Вона знайомить нас з ненадрукованими раніше багатьма ліричними поезіями й такими викінченими поемами, як «Григорій Сковорода», що над нею поет працював майже все своє життя, «Подорож до Іхтімана» та іншими творами.

З великої могутньої поетичної ріки післявоєнного Тичини в школі вивчаються тільки окремі вірші, які, проте, досить яскраво розкривають глибину проблематики його творчості цього періоду, своєрідність поетового словесного малюнку.

Після приблизно такого вступу вчитель, визначивши обсяг роботи на уроці — розгляд збірки «І рости, і діяти», — читає напам'ять однинний вірш, розкриває його зміст. Написаний у рік закінчення війни (1945), він усім своїм оптимістичним спрямуванням і словесно-музичною інструментовкою передає радість радянських людей, які перемогли фашизм і взялися до мирної творчої праці, щоб підняти з руїн і попелу свою зранену Вітчизну. Із хвилюючої ліричної розповіді в нашій уяві постають безмежні простори Батьківщини, засіяні ниви й поля, оживлені заводи....

На запитання вчителя: «В якому вірші вже зустрічалася така радісна картина мирної праці?» — учні згадують поезію «Я утверджуюсь», де автор, передаючи мирні прагнення нашого народу, малює тоді ще тільки уявну, але пройняту впевненістю картину, коли «Із ран нове життя закосить...».

І ось тепер, двома роками пізніше, поет славить радісний мирний труд радянської людини, що змінює обличчя рідної, понівеченої війною землі.

Розгляд твору можна почати з невеликої самостійної роботи (кожній групі учнів дається одне із запитань):

1. Тематичні мотиви вірша (за кожною строфою). 2. Як ви розумієте слова: «Золота! — не тільки під землею, — золота! — у кожного в душі!» 3. Визначте ідею твору. 4. В чому краса художньої форми поезії? 5. Назвіть афоризми з тексту і поясніть їх.

У невеликому вірші поет відгукується на проблеми: народ і війна, людина і творча праця, духовна краса будівника комунізму. Вони розкриваються в конкретному тематичному мотиві кожної строфи, що в єдності глибокого змісту і виразної поетичної форми стверджують основну ідею — прославлення трудової звитяги народу як краси нового дня, як могуття і духовного багатства радянської людини.

Учитель простежує логічну послідовність думок, почуттів і образів твору, що розкривають його внутрішній сюжет.

Соціалістичний лад створює всі умови, відкриває широкі можливості для велетенського розмаху мирних діянь радянської людини. «З краю в край» нашої Вітчизни рука трударя позначила свої зусилля діючими заводами, колосистими нивами і вірними на морі сторожовими кораблями. Тичина — співець «чуття єдиної родини», і тут прославляє дружбу і єдність народів Радянського Союзу, знаходить нові зворушливі слова: «Ми встаєм з героїки — сім'єю, всі ж друзяки, всі товариші». Автор захоплений не тільки нашими величними господарчими перемога-

ми, а ще більше — збагаченням духовного світу радянської людини: «Золота! — не тільки під землею, — золота! — у кожного в душі!» Учні пояснюють, що «золото» душі — це чисті, прекрасні людські почуття, що виховуються в спільній, колективній праці на благо Батьківщини.

Учитель розкриває філософський зміст рядків: «Наша знов оновиться країна, наш народ продовжить в роду». Так, життя вічне, але в його безкінечному плині безсмертним залишається не все, а тільки здобутки творчої праці, яка, ставши потребою радянської людини, окрасою і славою її, усмішкою розцвітає в ділах і помислах народу. Це той ідейний пафос вірша, що стверджуватиметься різними тематичними варіаціями і нюансами в усій післявоєнній творчості поета.

Увесь вірш дзвенить, переливається радістю і впевненістю, яка не може не впливати, не переконувати. Його завершує крилата строфа-афоризм, яка розкриває ідею і визначає головне в житті нашого сучасника — красу його трудової діяльності:

Усмішка в народі розцвітає.
Кожен каже: й я свій труд несучу!
Відбудова! — труд переростає у красу.

Відповідаючи на запитання, учні знаходять ознаки глибокої народності змісту й форми твору: народнопісенний характер порівнянь, синонімічно-тавтологічних висловів; суцільна метафоричність; яскрава образність. Простота, задушевність і ліричність розповіді поєднані з піднесеністю, викликану гордістю поета-трибуна за свій народ, за його звичайні справи. Це виявляється в ораторських інтонаціях вірша, афоризмів.

Урок закінчується аналізом поезії «Москва». Після самостійного читання твору, в якому оспівується столиця Радянської Вітчизни, учні легко визначають його тему та жанр.

Учитель підкреслює характерну рису поезії Тичини — вагомість образів, їх узагальнений характер. Радянський народ завжди пишатиметься Москвою, що «красою дужа, ділами преславна», яка «сєє у Всесвіт», є «світ на землі». У ній «майбутнього далі, і Партії мудрість, глибока, ясна, і Леніна щедрість, і наша весна!»

Під час розгляду вірша вчителю слід звернути увагу на його своєрідну композицію, поетичний синтаксис, образну систему. Своїми жанровими ознаками це — пісня. Основний зміст — тематичний мотив кожної закінченої строфічної будови — спочатку накреслюється у дворядковому чотиристопному амфібрахії, а потім глибше розкривається у чотирирядковому приспіві, ніби дається відповідь, стверджується те, що пунктиром намічено в попередніх двох рядках. Цей оригінальний поетичний синтаксис опирається на глибоко народну основу. Поет ніколи не відривається від народного коріння, ніколи не стилізує, а творчо розвиває коштовні скарби з невичерпного фольклорного джерела. Звідси — багатство ліричних епітетів вірша (*люба, славна, преславна, ласкава*), що підкреслюють глибоке почуття любові автора (а його устами промовляє народ) до нашої столиці. Тому тут і таке близьке й рідне кожній людині слово «мати» у риторичному запитанні: «До кого це сильна в нас віра жива, що матір'ю кожен її назива?»

Тичина збагачує свою поетичну палітру образами-символами не тільки з українського, а й з фольклору інших народів, цим самим стверджуючи єдність соціалістичного змісту творчих надбань братніх республік. У вірші це передається через символ персня й аметиста в ньому: «Є перстень у тебе, а в нім аметист: у мовах народів блищить один зміст». Автор розкриває один із принципів творення в нашій країні соціалістичної змістом і національної формою культури.

Різноманітністю метафор багата строфа: «Дунай закипів там, здригнулись Балкани...», в якій автор оспівує революціонізує значен-

ни Москви для міжнародного прогресивного руху. Проблема: народ — лєнінські ідеї — побудова комунізму знайшла глибоке розкриття в останній строфі поезії. Ідеї лєнізму, стверджується у вірші, піднесли нашу країну як весну людства, як державу суспільної правди, в якій «Партії мудрість глибока, ясна» веде народ у майбутнього далі.

В кінці уроку учні одержують домашнє завдання: прочитати інші вірші збірки «І рости, і діяти», опрацювати вірш «Слово».

Другий урок розпочинається повторенням попереднього і перевіркою самостійної роботи учнів над поезією «Слово». Це вірш змішаної композиційної форми, глибоко народний за своєю образотворчою системою. В ньому автор прославляє рідну мову як вияв незламного духу народу, його неподоланної сили в дні жорстоких випробувань Великої Вітчизняної війни. Поезія багата на виразні ліричні епітети, дієслівні неологізми («А Вкраїни мова — мов те сонце *дзвінкоточе*, мов те золото *коточе* ...», «Ти німоті не далось, *озернилось*, як колосся»). Цей ліричний роздум-звертання до солов'їної мови насичений місткими метафорами і метоніміями, з яких виникає персоніфікований образ могутнього, незламного і прекрасного слова, що є символом невмирущої духовної сили і краси українського радянського народу.

З народною піснею ріднить його образ-символ калини, такий органічний і поширений у народній творчості. Як рефрен у кільцевій будові вірша, що підкреслює основну його ідею, звучить строфа:

То ж цвілась калина,
червоніла, достигала,
всьому світу заявляла:
Я — країна Україна,
на горі калина.

Велика любов до рідного слова і законна гордість поета-громадянина за вагомість, виразність і красу його звучить у ліричному звертанні глибокого змісту, високої поетичної наснаги:

Ми в тобі знаходим:
блиски гроз і цвіт задуми,
пісні дзвін, моральність думи,
ми в похід з тобою ходим —
все в тобі знаходим.

А якою впевненістю в розквіті соціалістичної культури народу, найголовнішою національною ознакою якої є рідне слово, звучить строфа:

Розцвітай же, слово,
і в родині, і у школі,
й на заводі, і у полі
пречудесно, пречудово —
розцвітай же, слово!

Здійснення лєнінської національної політики розкриває широкі обрії для «пречудесного», «пречудового» розквіту нашої «солов'їної мови» — такий ідейно-політичний висновок поета-комуніста.

Висока громадянськість, продовжує вчитель, перегортаючи нову сторінку в творчості Тичини, позначає збірку «Могутність нам дана». Владає в око тематична багатоманітність, що стверджує чутливий відгук поета на всі визначні події нашої епохи. Лейтмотивом збірки є оспівування єдності й дружби народів.

Особливо дзвінко зазвучала в Тичининій творчості цього часу тема споконвічної дружби Росії і України. Ця тема невіддільна від проблем: народ і революція, лєнінські ідеї, побудова комунізму. Натхненний співчуття єдиної родини багатьма творами відгукується на 300-річчя возз'єднання українського і російського народів.

Поет пише «І сказав Богдан», «Пісню про Переяслав-Хмельницький», «На Переяславській раді». Учитель спiniaє увагу учнів на останньому вірші, що своїм композиційним ладом належить до описової лірики. Тут змальовано важливу подію 1654 року — Переяславську раду, згадується промова Богдана Хмельницького, боярина Бутурліна. В цьому епічність вірша. Ліризм же його — в сонячному оптимістичному настрої, що проймає і опис свята, і промову гетьмана, у відтворенні почуття великої радості, що охопило людей від усвідомлення важливості акту возз'єднання з російським народом, «найріднішим... в роду», як говорить Богдан. Автор змальовує бучне свято України, що здійснює свою споконвічну мрію «до Росії прихилить свої серця». І тому

...гримить на площі: «Слава!» —
люди радіє, люди гука:
— Дружба, вірність і братерство —
ой це радість-бо яка.

Окличні речення, риторичні запитання ліричних звертань роблять вірш яскравим, виразним, надають експресивності його ораторській інтонації. Чотиристопний хорей, строфічний катрен з перехресною римою створюють відчуття легкості й прозорості, підкреслюють невимушеність і задушевність поетичного мовлення, сприяють дохідливості його сприйняття. Вірш має кільцеву будову, майстерно володіючи якою, автор створює виразний словесний етюд, з розгортанням подій, що ніби наближаються до нас з сивої давнини своєю політичною значимістю і урочистістю, а потім знову відходять в історичні далі.

Дзвонять дзвони, сніг блискоче,
сонце світить молоде...
А на площі люди радіє,—
Переяслав аж гуде...

Публіцистична лірика П. Тичини далі ідейно розкривається, тематично повніється, збагачується глибиною проблем. Це ми бачимо на подальшій збірці поета «Ми — свідомість людства».

Коротко спiniaємося на віршах «Океан повен», «І дививсь Ілліч на мене», «Партії слава», «Щоб Україні твердо стать», «Партію славить народ український». Образ могутньої стихії — океану виникає в уяві поета, коли він думає про радянський народ. Вірш Тичини «Океан повен» — зразок ліричного роздуму, оди на честь нашого народу. Кожна восьмирядкова строфа кінчається епіфорою-рефреном: «Це ж океан! Океан повен...» Тут окличне речення виявляє захоплення поета світовою славою радянського народу і гордість за його силу та могуття, а наступне звучить як відлуння попереднього і ствердження провідного ідейного змісту кожної строфи: уславлення мирної творчої праці, життєстверджуючої сили і оптимізму радянського народу.

Проблеми — народ і Великий Жовтень, ідеї Леніна і побудова комунізму є наскрізними в поетичному доробку Тичини. Всі події сучасного життя, особистого і громадського, поет розглядає в аспекті звершень Великого Жовтня, в світлі ленінських ідеалів. Чи приходить автор до Мавзолею Леніна перед поїздкою за кордон («І дививсь Ілліч на мене»), чи згадує приїзд Подвойського до Києва в буремні дні громадянської війни («Щоб Україні твердо стать»), чи славить у величальній пісні «люди богатирський, радянський, багатий» («Партію славить народ український»), чи звеличує труд і мир на землі, красу радянської людини («Партії слава, Леніну слава») — скрізь у нього звучить зізнання, що вихоплюється з самої глибини душі:

В серці у наших Леніна слово,
з ним ми йдемо до найдавших світів.
Слава, слава в віках, рідній Партії слава,
Дружбі священній народів-братів!

Вірш «Партію славить народ український» розглядаємо методом бесіди, використовуючи знання, здобуті учнями під час вивчення цього твору в попередніх класах.

Поезія «Зростай, пречудовий світе», продовжує вчитель свій огляд, дає назву новій збірці (1960), яка засвідчує, що поет, мов чутлива мембрана, уловлює ритми сучасності, звеличує добро й красу, картає зло. Та ці моральні принципи у письменника не виступають як абстрактні поняття. Тичина перебуває у вирі громадського й політичного життя. Зустрічі з метробудівцями, трактористами, молодими поетами, вчителями й будівниками ГЕС сповнюють його гордістю за людей, у яких «труд переростає у красу». І ці люди стають героями його творів. Поет знає, як нелегко тримати перфоратор у руках і вирощувати зерно, варити сталь і керувати краном. Гранично конкретними постають з його ліричних портретів пісняр Іван і тракторист Соха Овсій, юний Василь Еллан і титан Іван Франко, що, мов живий, проходить нашою країною з захопленим вигуком: «Ах, яка кругом краса!». Від цих конкретних образів Тичина йде до ідейно-філософських узагальнень про правду, Жовтнем народжену, про красу радянської людини, осяйність і всепереможність ленінських ідей, про зло буржуазної людиноненависницької моралі. Він уміє як справжній філософ-діалектик на основі сучасного розсунути обрії, заглянути в наше завтра. Учитель читає рядки з вірша «Зростай, пречудовий світе!», і учні переконуються: у цій ліричній медитації — вся багатогранність нашого життя: «Де сила наша — пречудова, в житті людини зміни настають».

Проблема — ленінські ідеї — побудова комунізму — поглиблюється в творах цього періоду. Поет підкреслює колективізм трудящих, їхню дружбу і єдність, що є такою переконливою ознакою нашого часу:

Чуєш, як в серце епоха торкає!
Думка одна тут — а тисячі рук.
(«Де одна думка, а тисячі рук»)

Виразно зримими і слуховими образами, засобами звуконаслідування створює поет картину сучасного грандіозного будівництва.

Урок закінчено. На домашнє завдання пропонуємо прочитати вірш «А легко ж бути чудесним, молодим» і відповісти на запитання, що записані на дошці.

1. Визначте ідейно-тематичне багатство вірша. 2. Які проблеми поставлено в цьому творі? 3. Як розв'язано проблему поколінь? 4. Який творчий метод проголошує поет провідним у нашій літературі? 5. За що Тичина славить Маяковського? 7. Яка основна ідея твору? 8. В чому багатство образної системи вірша?

Третій урок присвячується аналізу поезії «А легко ж бути чудесним, молодим» і загальному оглядові збірок «Комунізму далі видні» та «Срібної ночі».

Бесіда за поставленими запитаннями до вірша «А легко ж бути чудесним, молодим» допомагає учням осягти його основну проблему — поет і народ, в розкритті якої вияснюється і провідна ідея вірша: служіння народові, прославлення творчої праці на благо Вітчизни, духовної молодості людини, життя і мисль якої в постійному напруженні, устремленні вперед і вище, в прагненні бути разом з народом. Ця ідея своєю філософською суттю проймає весь твір і гармонійно поєднується з проблемою захисту миру. «Живить мене найглибше почуття: це боротьба за мир», — говорить Тичина, готовий стати на головні життєві магістралі: «На всіх путях ти шлеш мене, життя. Я йду. Готово!» Автор не поважає свого похилого віку — розвивається далі головний ідейний мотив: «Хай прийшли старі мої літа, — я й не відчув, ніяк я не помітив».

Це тому, що поет разом «з плем'ям молодим» творить життя, завжди йде «туди, де мисль, де проріст проростає» і відчуває в собі сили

молодечі отого простору. Проріст... Тичина знайшов змістовне, ваговате слово, щоб опоетизувати вічнозелене дерево життя, розкрити діалектику нескінченного буття, безсмертя добрих і творчих начал кожної людини. Поет сповнений радості з своєї корисної праці з молодими поетами, що повнять «сад Вітчизни» новим письменницьким цвітом. Справді, зауважує вчитель, Тичина може гордитися. Це він, старійшина нашої поезії, був вдумливим наставником і терплячим учителем багатьох сучасних відомих поетів, які пройшли школу поетичного гарту у дбайливого й чуйного Павла Григоровича.

Багатий художньо-образний арсенал вірша створений на народній основі і через те прозорий, ясний, дохідливий. Автор говорить про свою радість єднання і спільності поглядів на літературу з Маяковським, з яким «і самий тон в поезії гостріший». Тичина розвінчує буржуазне занепадницьке мистецтво і засуджує його за безідейність, абстрактність та штукарство. На зорі своєї творчості проголосив молодий поет декадентам «молодий, трояндний бій» і залишився до кінця вірним реалізові, народності, комуністичній партійності. Цим він в одному строю з Маяковським. Тому й живе в Тичининому серці поет-однодумець. Для висловлення своїх почуттів до нього письменник знаходить щирі епітети: *сміливий, правдивий, найживіший*, радо згадує свої зустрічі з Маяковським, приплив молодечих сил після розмов з «главарем — горланом». Зрозуміла й гіпербола: «Блискавки тримав поет в руці — то ж блискавки він кидав і з трибуни». Так образно автор розкрив гостроту враження від незабутнього для нього виступу Маяковського, пам'ятного ще й тому, що «він говорив про дружбу двох сестер — прекрасних двох: Росії й України; він застеріг, що ворог ще не вмер, що мир зміцнить нам треба щохвилини; що заповідь є в нас одна, свята — у дружбі жити, Вітчизну боронити!» Так через проблему єднання молодих і старших творчих сил, через розгляд завдань, які стоять перед старшим поколінням, поет розкриває своє творче кредо, свої філософські погляди на призначення людини і стверджує: «А легко ж бути чудесним, молодим — лише з життям ти йди разом, не мимо!»

Учні підкреслюють багатство образотворчої системи, що виявляється у свіжих метафорах, влучних епітетах, прозорих символах. Автор у різних варіаціях, поєднаннях вживає рефрен, творить неологізми, застосовує кільцеву будову, змінює строфіку. За своїм жанром це ліро-епічна медитація, внутрішній сюжет якої розкривається переконливо, логічно... Ліричний герой окреслюється виразно, як духовно багатий типовий представник нового світу, в якому гармонійно поєдналися глибина особистості і громадянська мужність радянського патріота.

Учитель переходить до творчості останніх років життя поета. Збірки «Комунізму далі видні» (1961) і «Срібної ночі» (1964) свідчать про незгасну творчу насагу Тичини і багатогранність його таланту. Високою публіцистичністю, актуальністю позначені його твори цього періоду, якої б теми вони не торкалися. Перед внутрішнім зором поета проходить знаменна подія 1914 року, коли В. І. Ленін і Н. К. Крупська були в Кракові на Шевченковому 100-річному ювілеї, він пише «Думу про безсмертного Кобзаря», славить «плем'я молоде, комсомольське, дужее», дає ліричні описи міст-героїв Києва, Одеси, створює яскраві портрети Рабіндраната Тагора, М. Асеева, І. Паторжинського... Велич соціалістичного будівництва, багатирський розмах творчої праці радянських людей, керованих Комуністичною партією, що веде народ ленінськими заповідями, глибоко партійне розуміння всіх проявів громадсько-політичного життя і якась космічність, всеосяжність проблематики притаманні поезії Тичини цього часу. Образи його місткі й глибокі, то гранично конкретні, зримі і чутні, то широкі, узагальнюючі, умоглядні.

У вірші «Ленінове сонце» поет проголошує: головна роль Людини — у творенні нового світу. Тільки людина, її внутрішній світ, її розум і благородство, добро і краса визначають ступінь розвитку суспільства у прямуюванні до омріяного і заповіданого Леніним комуністичного майбутнього. «Віку мінятися — тільки з Людиною!» — звучить глибоко змістовним афоризмом головна думка вірша. Вічно сяятиме «Ленінове сонце над Україною» вогнями Дніпровського гідрокаскаду і провідною зіркою для переможців космосу. Сонце в діяннях Комуністичної партії і в душі кожної радянської людини. У цьому запорука широкого шляху розвитку колективної сім'ї народів-братів.

Крила розгорнемо, крила могутнії:
за труд героїчний берись!
Наші наступники в дні у майбутнії
добром нас згадають колись...

Поет створює і ряд ліричних мініатюр, пройнятих глибокою любов'ю до народу-творця. Зірким поглядом він помічає прикмети нового світу і, вдаючись до риторичного запитання, урочисто закликає:

Де було ще таке, де було у віках,
щоб творцем став народ — у суцільнім поході!
Піднесімо ж усі, мов дитя на руках,
І моральність, і честь, вічну вірність у згоді!
(«Якщо любиш життя...»)

Збірка «Комунізму далі видні» закінчується піснею-гімном «Славлю мою Батьківщину». Як колись у славетному вірші «Партія веде», так тепер на новому етапі побудови комуністичного суспільства поет схвильовано оглядає діяльність Комуністичної партії в єднанні з народом, оспівує «радісне сонце свободи», протиставляє братерство народів, що боронять мир, капіталістичному «звіру». Поет славить творчий труд наших людей і стверджує визнання всім світом радянської правди:

Слава лине скрізь —
Мудрій, земній

Правді святій,
Що всіх приводить нас в комунізм.

На закінчення аналізу повоєнної поезії Тичини оглядаємо збірку «Срібної ночі», що відкривається віршем «В ім'я людини». Розглянутий у світлі рішень XXIV з'їзду КПРС, цей твір вражає своєю актуальністю, глибоким проникненням у суть подій, спроможністю поета зазирнути в майбутнє. «Все в ім'я людини, для блага людини!» — звучить лейтмотивом гуманістичне кредо величних накреслень Комуністичної партії.

Чутливим серцем поет уловлює «веління дня» і в заклично-мобілізаційному роздумі повчає:

В науці, в техніці, в літературі
веління дня вриваються, мов бурі.
Ой, не срібли ти їх, не золоти,
а сійвом свого серця освіти.

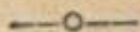
Поет живе одним життям із своїм народом. У ритмі епохи чуйним серцем і високим сумлінням схоплює основне і щиро повідує про це своєму сучасникові, промовляючи до нього його ж мовою, багатою, як і наше життя, на наукову, технічну, мистецьку термінологію. Тому створюється враження мовної прозаїзації. Та це тільки враження. У своїй поезії Тичина ніколи не спускається до приземленої безкрилої описовості. Він усе кожну деталь, кожне конкретне явище пройняти узагальнюючою ідеєю («В мирних цілях ця мета чудова, щоб народам світу в щасті жити» та інші численні приклади), чіткою комуністичною цілеспрямованістю. Правдивістю і щирістю, чесністю і комуністичною пристрасністю у виборюванні ідейно-морального ідеалу Тичина захоплює читача, робить

його своїм однодумцем, веде вперед, навчає, переконує і виховує, тим самим сповна виконуючи свій громадянський письменницький обов'язок.

Тичина післявоєнного періоду, заключає вчитель, постає в нашій літературі великим поетом-ліриком, поетом-трибуном, яскравим представником громадсько-політичної і задушевно-інтимної, мальовничо-пейзажної і філософсько-публіцистичної лірики, поетом, який закликав сучасника: «Твори! В труді твори життя красу!»

Не перестає дзвеніти чистий і мужній голос поета. І чим далі ми йдемо, тим ближчою і потрібнішою стає нам його то дзвінкоголоса й урочиста, то тиха й задушевна, але завжди глибока й прекрасна поезія.

«Добридень тобі, Україно моя!», — щиро привітався Тичина на світанку свого творчого шляху далекого 1907 року. І це вітання не старіється. Кожного дня озивається ним великий поет на наше життя своїми вічномолодими, безсмертними творами...

Н. Я. ОБЖИРКО
(Житомирська обл.)

Вивчення композиції ліричних творів у 10 класі

Складність вивчення композиції ліричних творів лежить в самій природі лірики, в тому, що предмет її зображення є багатий світ людських почуттів, думок, настроїв. Хоч у ліричних творах теж зустрічаємо описи подій і явищ життя, але їх роль тут дещо відмінна від епічних чи драматичних зображень.

Характер героя в епосі розкривається шляхом послідовного викладу подій, вчинків, які породжують певні уявлення про нього, викликають відповідні почуття. В ліриці немає ясно виявленого розвитку дії, як в епосі, а життєві факти є лише художніми деталями, введенними автором для розкриття характеру героя або образу-переживання.

Нерідко трапляється, що учень підіймає з поверхні ліричного твору описові моменти, намагаючись, за аналогією до епосу, з'єднати їх в єдине ціле, встановити сюжет. Але логічний зв'язок між самими описовими деталями несподівано рветься. Тоді робляться висновки, що ліричний твір позбавлений якоїсь структурної цілісності. Учнів слід переконати в протилежному: кожна частина ліричного твору має тісний логічний внутрішній зв'язок з іншою, а всі вони об'єднані провідним настроєм, головною метою, що виступає як ідея. В ліриці зв'язки бувають зовнішні (видимі) і внутрішні, що вимагають асоціативності мислення. Між собою обидва тісно зв'язані і взаємно переплетені. Якщо учень їх не побачить, то сприйматиме твір поверхово, і це шкідливо позначиться на його мисленні, на вихованні почуттів.

Розрізняють чотири жанрово-композиційні групи ліричних творів: рефлексійно-виражальні, описові, розповідні та змішані або: твори, в яких відбувається зіткнення двох думок або почуттів, в результаті чого народжується нова якість почуття чи думки; твори з сильним вибухом почуття, яке невинно зростає, сильніше з кожною строфою (це пристрасні монологи, інвективи, сатиричні послання тощо); сюжетна лірика; описова.

Десятикласників слід ознайомити з цією класифікацією, зазначивши, що в ліриці розв'язання будь-якого теоретичного питання не може абсолютизуватися. Щодо композиції, то вона тісно зв'язана з жанровою